

Szelągowska, Grażyna

Związki studenckie na scenie politycznej Danii w I połowie XIX wieku

---

Przegląd Historyczny 81/1-2, 87-105

1990

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

GRAŻYNA SZELAĞOWSKA

Związki studenckie na scenie politycznej Danii w I połowie XIX wieku

W potocznej świadomości historycznej Skandynawów zwykło się wiązać utworzenie Związku Studentów w Kopenhadze z działalnością niemieckich Burschenschaftów. Dziesięcioletnie funkcjonowanie niemieckich związków studenckich niewątpliwie stanowiło pewien wzór postępowania dla wielu organizacji studenckich w Europie — polskich, szwajcarskich i właśnie skandynawskich. Jednak każda z nich miała odmienne założenia, funkcjonowała w różnych warunkach i podlegała w związku z tym właściwej sobie ewolucji. W przypadku związków skandynawskich nawet chronologia wydarzeń przeczy tezie o prostym naśladownictwie¹. Genezy Związku Studentów Uniwersytetu Kopenhaskiego należałoby szukać, jak sądzę, w specyficznej, kryzysowej sytuacji społeczno-politycznej Danii u progu XIX wieku i wynikających z niej przemian świadomości społecznej. W przypadku tak awangardowej, pokoleniowo i intelektualnie, grupy społecznej, jakim był „stan” studencki, będzie to przemiana w kierunku aktywności politycznej. Widać to wyraźnie, gdy śledzi się metamorfozę, jakiej związek studentów ulegał pod wpływem zmieniających się warunków — od luźnych grup studenckich do formalnie zorganizowanej opozycji politycznej.

Geneza tej przemiany sięga XVIII wieku, zwłaszcza tzw. epoki Struenseego, która w dziejach Danii absolutnej odznaczyła się przede wszystkim swobodą polityczną. Zniesienie cenzury sprzyjało powstawaniu czasopism, klubów i salonów, miejsc wymiany myśli. W latach siedemdziesiątych XVIII w. zorganizowano również liczne towarzystwa literackie i naukowe, spełniające rolę forum dyskusyjnego nie tylko dla problemów literatury i sztuki. Wszelako absolutyzm duński, choć z powodzeniem przechodzący od reformy do reformy (jak reformy włościańskie w latach osiemdziesiątych), swobodę polityczną tolerował jedynie w ściśle określonych granicach. Jedną z nich był zakaz tworzenia stowarzyszeń, odnoszący się także do studentów. Rozbudzeni pod wpływem ideowego fermentu, jaki niosło ze sobą Oświecenie, studenci kopenhascy usiłowali mimo to włączyć się doń. Kluby były formalnie niedostępne dla studiującej młodzieży, jedynie co bardziej obrotni spośród studentów wkradali się w łaski gospodarzy (gospodyń?) salonów, pojawiali się w szeregach członków klubu, a najwybitniejsi i najenergiczniejsi otwierali wkrótce po ukończeniu studiów

¹ Tak np. H. C. A. Lund, *Studentforeningens Historie 1820—70. Dansk Studentertiliv i det 19. Aarh. t. I, København 1896—98*, s. 1 oraz C.E.F. Reinhardt, *Kommunitetet og Regentsen fra deres Stiftelse indtil vore Dage. Et bidrag til det Københavnske Universitets og Studentertilivs Historie*, „Historisk Tidsskrift” rk. 3, 1862, bd. 3, s. 176.

własne salony, jak np. Knud Lyhne Rahbek². Jest rzeczą oczywistą, że zakaz wstępu do salonów i klubów wydano w obawie przed szerzeniem się wśród studentów „szkodliwego wolnomyślicielstwa”.

Studenci pozostawali więc luźną grupą, a jedynym jak dotąd elementem łączącym ich w sposób formalny (poza Uniwersytetem) było *locum* w jednym z dwóch kopenhaskich akademików, Regentsen lub Kommunitetet (wyłączam z rozważań małą grupkę bogatych synów szlacheckich, właścicieli ziemskich i wysokich urzędników państwowych, która mieszkała na stancjach i w naturalny sposób izolowała się od reszty). Życie towarzyskie, jakie toczyło się w akademikach, ograniczało się początkowo do działań o charakterze raczej rozrywkowym. O tym, że echa Wielkiej Rewolucji Francuzów docierały jednak również do akademików w Kopenhadze, świadczą relacje o owych spotkaniach w Regentsen, nierzadko o tonacji wyraźnie rewolucyjnej i antyabsolutystycznej³. Można sądzić, że wznoszone przy tej okazji toasty „precz z tyranią” lub „niech żyje wolność” nie były tylko bezmyślnymi okrzykami odurzonych alkoholem młodych ludzi. Nastroje sympatii do rewolucji musiały się w absolutystycznej Kopenhadze nasilić do tego stopnia, że „dobrotliwy i patriarchalny” oświecony władca uznał za konieczne ukrócenie istniejących swobód politycznych. Zniesiono ostatecznie w 1799 r. wolność prasy, wprowadzając surowe zasady cenzury represyjnej. W sposób pokazowy i zupełnie niesłychany, jak na duńskie stosunki, skazano na banicję dwóch pisarzy-satyryków. Trudno przypuszczać, by studenci pozostawali obojętni na te bulwersujące opinie publiczną stolicy wydarzenia. Do tego jednak, by mogli wyrazić swoje zdanie, brakowało poczucia przynależności do „stanu” studenckiego oraz łączących społeczność skademicką więzi. Przede wszystkim jednak paraliżująco działało polityczne skrepowanie, narzucone przez duński absolutyzm, a także, paradoksalnie, lojalność wobec władcy, wpływająca z oświeceniowego przekonania o nadrzędności interesu państwa. Nie mniejsze znaczenie miała opinia o pozytywnej działalności królów — opiekunów społeczeństwa.

Podważone nieco przez rewolucję francuską zaufanie do zwycięskiego i opiekuńczego absolutyzmu, studenci duńscy utracili ostatecznie w czasach napoleońskich. Niefortunny sojusz z Napoleonem i nieumiejętność ze strony duńskich władców zastosowania odpowiedniej taktyki dyplomatyczno-militarnej, przyniosły rozległy kryzys społeczno-polityczny słabnącej niemal z dnia na dzień Danii. Falę goryczy dopełniła w 1814 r. utrata Norwegii; Dania pokongresowa znalazła się w sytuacji małego, przegranego i zależnego od mocarstw państewka. Osłabienie zaufania do absolutyzmu duńskiego i do personifikującego go władcy, to zjawisko, które wpłynęło w pierwszym dwudziestoleciu XIX wieku na wzrost aktywności studentów i radykalizację ich postaw. W specyficznej sytuacji zagrożenia suwerenności państwa, w jakiej Dania znalazła się w wyniku rozwoju wydarzeń wojennych, aktywność ta znalazła ujście pod postacią uczuć patriotycznych, które jeszcze tym razem wzięły górę nad tendencjami rewolucyjnymi.

Atak floty angielskiej w marcu 1801 r. był wydarzeniem, które dało wreszcie możliwość formalnej demonstracji wspólnoty studenckiej; tylko dlatego, jak się można było spodziewać, że była to demonstracja legalna

² H. C. A. Lund, op. cit., s. 1.

³ C. E. F. Reinhardt, op. cit., s. 314.

i w pełni lojalna wobec absolutnej władzy. Było nią utworzenie ochotniczego, paramilitarnego Korpusu Studenckiego, który osiągnął wkrótce liczbę ponad tysiąca członków, a więc objął niemal całą społeczność studencką⁴. To pierwsze wspólne przeżycie, jakim był udział w obronie Kopenhagi, uświadomiło studentom nie tylko ich społeczną odrębność. Po raz pierwszy okazało się, że jako grupa mogą stanowić siłę polityczną, a nie jedynie malowniczy ozdobnik dla kopenhaskiej ulicy. Był jeszcze jeden skutek tych wydarzeń, który później studenci niejednokrotnie wykorzystywali dla własnych celów. Odwagą i gotowością, z jaką stanęli w obronie stolicy, zyskali nader przychylny i tolerancyjny stosunek ze strony Fryderyka VI. Ten wychowany na ideach Oświecenia władca skłonny był utożsamiać uczucia patriotyczne z lojalnością wobec państwa, jego systemu oraz władcy. Długo uważał studentów Kopenhagi za godnych zaufania i dalekich od wszelkich nastrojów rewolucyjnych. Toteż nie dziwi, że częstokroć wystarczyło studentom urządzić manifestację na cześć monarchy, by go przekonać o swym lojaliźmie.

Pierwszą próbą zdyskontowania świeżo zdobytej popularności i odkrytej własnej siły, podjęli studenci jesienią 1806 r., wysuwając projekt utworzenia „duńskiego związku studentów”. Moment ten nie jest bez znaczenia, przeczy bowiem tezie jakoby duński związek studencki powstał jedynie jako echo działalności niemieckich Burschenschaftów. Wyrażał on pragnienie zaistnienia jako niezależna siła polityczna i tym samym zdobycia wpływu na bieg wydarzeń. Mówić więc można raczej o równoległym rozwoju związków skandynawskich i niemieckich. Ciasny gorset systemu absolutystycznego, którego mikroobrazem były konserwatywne władze uczelni, zdławił te próby w zarodku⁵. Dobra opinia u monarchy, na jaką studenci kopenhascy zapracowali jeszcze dwukrotnie, podczas obrony stolicy w 1807 r. oraz w czasie działań wojennych lat 1813—1814, okazała się niewystarczająca wobec wymowy ewentualnego powstania takiego związku. Ponieważ nadal obowiązywał zakaz swobodnego zrzeszania i poza elitarnymi klubami literacko-czytelniczymi i salonami nie działały w Kopenhadze żadne stowarzyszenia, zgoda na utworzenie organizacji studenckiej na Uniwersytecie Kopenhaskim oznaczałaby dopuszczenie do powstania związku o charakterze prawie masowym (jak na ówczesne stosunki).

Powszechny po zakończeniu wojny w 1814 r. kryzys gospodarczy, polityczny, a nade wszystko świadomościowy, podziałał na większość duńskiej inteligencji paraliżująco. Poczucie degradacji politycznej kazało szukać dróg wyjścia przede wszystkim we wzmocnieniu wewnętrznym, rozumianym jeszcze nie jako reforma ustroju absolutnego (co zresztą nie było w danej chwili możliwe wobec opieki, jaką nad duńskim absolutyzmem sprawowały mocarstwa Świętego Przymierza), lecz jako duchowe i moralne odrodzenie poprzez skupienie wszystkich sił społecznych na kultywowaniu i rozwijaniu rodzimych tradycji narodowych i nordyckich. Pierwszorzędną rolę przypisywano tu, zgodnie z duchem epoki, literaturze romantycznej i historiografii.

Studenci kopenhascy zajmują w tym powojennym nurcie „odnowy” miejsce szczególne. Włączyli się doń, zgodnie ze swymi rozbudzonymi za-

⁴ H. C. A. Lund, op. cit., s. 3. Warto zwrócić uwagę na tradycję kopenhaskich studenckich korpusów ochotniczych. Podobny regiment studentów powstał we wrześniu 1658 r. podczas oblężenia Kopenhagi przez wojska szwedzkie w latach 1658—1660.

⁵ Tamże, s. 12.

interesowaniami dla spraw publicznych, jednak ich ambicje znacznie przekraczały zakreślone przez system ramy działania. Złożyło się na to kilka przyczyn, w tym wspomniany wyżej kryzys zaufania do władzy, do państwa i systemu, który doprowadził do takiego upokarzającego upadku. Winą za klęskę młodzi skłonni byli obarczać całe starsze, wychowane na ideałach Oświecenia pokolenie, które zaprzepaściło piękne hasła rewolucji francuskiej. Stąd był już tylko krok, by od tego konfliktu pokoleń dojść do konfliktu idei i wytyczenia dróg do przyszłości, kształtowanej nie przez skompromitowanych racjonalistów, ufnych w mądrość władcy, lecz młodych romantyków, zdolnych spontanicznie i w działaniu wcielić w życie nowe ideały, a nawet zmienić świat⁶. Twórczo przekształcając w program polityczny ideały stworzone przez romantyczną literaturę i historiografię, studenci duńscy usiłowali stworzyć sobie formalne ramy działania. Dodatkowym bodźcem była chęć dorównania studentom norweskim, którzy jeszcze w 1813 r. (przed rozpadem unii) utworzyli na uniwersytecie w Christianii samodzielne „Stowarzyszenie Studentów Norweskich”. Związek ten, tak jak powstające od 1815 r. w Związku Niemieckim organizacje studenckie, szybko zdobył ważne miejsce na politycznej scenie Norwegii. Nie mniej stymulujące były kontakty studentów kopenhaskich z Uniwersytetem w Kilonii, gdzie również działał związek burszowski.

Warunki polityczne w konstytucyjnej Norwegii były jednak krańcowo odmienne; to, co studentom norweskim przyszło bez trudu, studenci kopenhascy zmuszeni byli wywalczyć zmagając się z opornym mechanizmem absolutnej władzy. Toteż rozpoczęto od tworzenia raczej luźnych związków o charakterze literacko-samokształceniowym. Ich działalność to głównie udział w aktualnych sporach romantyków z klasykami, propagowanie nowego smaku artystycznego i kształtowanie nowoczesnego, nieskrępowanego obyczajami modelu życia⁷.

To skojarzenie studenckiej działalności nie z akcjami o charakterze politycznym, lecz literacko-towarzyskim, okazało się dla studentów korzystne. Popularyzacja nowej, romantyczno-narodowej literatury i sztuki pociągnęła za sobą sympatię kopenhaskiej inteligencji, dla której po klęsce politycznej Danii w 1814 r. kwestia świadomości narodowej była nadrzędna.

Podczas festynu studenckiego 5 czerwca 1820, kiedy to tradycyjnie delektowano się ponczem i romantyczną poezją studenta Christiana Wintthera, wyłoniono 78-osobowy Komitet założycielski. Tenże komitet 17 lipca 1820 dokonał wyboru komisji statutowej (działającej jednocześnie jako tymczasowy zarząd) i tym samym założenie Duńskiego Związku Studentów Uniwersytetu w Kopenhadze stało się faktem⁸.

Wszystkie tendencje przywódców nowego związku, łącznie z organizacyjnym kształtem, znalazły odbicie w ogłoszonym w dwa miesiące później statucie. Wiele jego punktów wpłynęło bezpośrednio na formę zrzeszenia i na jego ewolucję w stronę organizacji politycznej. Należał do nich para-

⁶ Por. także H. Brunshwig, *Société et romantisme en Prusse au XVIIIe siècle. La crise de l'Etat prussien à la fin du XVIIIe siècle et la genèse de la mentalité romantique*, Paris 1973.

⁷ C. E. F. Reinhardt, op. cit., s. 337 n.

⁸ Det Kongelige Bibliotek, København, Studenterforeningens arkiv, 1. Love, Haandskrevne love 1820 [Biblioteka Królewska w Kopenhadze; cyt. dalej: KB; Archiwum Związku Studenckiego, dalej SA; 1. Statuty, statut z 1820 r.].

graf o członkach nadzwyczajnych, który to status przyznawano wybranym nauczycielom akademickim lub absolwentom po rozpoczęciu przez nich służby urzędniczej. Jeśli zważyć, że wielu profesorów publicznie głosiło konieczność reformy państwa absolutnego, niektórym zaś towarzyszyła opinia „liberałów”, ich wpływ na zainteresowania młodzieży, a także na wzrost jej politycznej aktywności jest oczywisty. Podobną rolę spełniali uczeni w przypadku związków niemieckich.

Innym paragrafem statutu, będącym niejako załącznikiem kontrowersji w łonie związku i prowadzącym w rezultacie do jego wewnętrznych przemian, był mało demokratyczny podział członków na zwyczajnych, legitymujących się co najmniej jednym rokiem studiów, oraz członków tymczasowych, czyli świeżo upieczonych studentów bez prawa głosu w Zgromadzeniu Ogólnym. Ten swego rodzaju nowicjat, który zdaniem założycieli był konieczny dla zdobycia doświadczenia, stanowił dotkliwą barierę dla najliczniejszej grupy młodych ludzi, którzy wypłynęli wreszcie na szerokie wody stolicy, spragnieni byli działania. Czynnikiem hamującym wewnętrzny rozwój organizacji okazały się także zasady funkcjonowania kierownictwa. Władzę w związku sprawował kolegialnie, pochodzący z wyborów, pięcioosobowy Seniorat (nazwa jest zapożyczeniem niemieckim), który mając na względzie dobre stosunki organizacji z władzami, rychło nabrał konserwatywnego oblicza⁹.

Zachowawcze postępowanie Senioratu nie było tak zupełnie pozbawione podstaw. Konsystorium uniwersyteckie skłonne było stawiać znak równości między związkiem kopenhaskim i niemieckimi Burschenschaftami, zwłaszcza że istniały między nimi ożywione kontakty. Duńczyków pociągało nie tyle odmienne od kopenhaskiego życie studenckie w Niemczech, ile nowe prądy filozoficzne, estetyczne oraz polityczne. Próżno by szukać podobnych idei w początkowym okresie istnienia związku kopenhaskiego i na pewno nie były tu przyczyną odmienne warunki polityczne (w Niemczech, w Austrii i Prusach było znacznie gorzej), lecz wciąż niski poziom świadomości politycznej ogółu studentów. Myśli te krążą więc niejako podskórnie, wśród awangardy, pojawiając się pod postacią przeniesienia do Kopenhagi modelu, a nie treści, niemieckiej organizacji studenckiej. Lektura korespondencji między władzami uniwersytetu i administracją wskazuje, że nie dawano wiary apolityczności związku. I oto nieoczekiwanie po stronie młodego stowarzyszenia stanął Fryderyk VI, od czasów obrony Kopenhagi przekonany o najszczerzej lojalności studentów. W ślad za monarchą poparcia udzieliła Kancelaria Państwa i podanie o rejestrację Związku Studentów, skierowane do Dyrekcji Kopenhaskiej Policji, zostało załatwione pozytywnie¹⁰. Monarcha tak dalece pozostawał ślepy i głuchy na rzeczywiste polityczne znaczenie organizacji studenckiej, że swej zgody udzielił niemal równocześnie z wprowadzeniem w Niemczech uchwał karlsbadzkich. Nie przewidział zupełnie, jak ogromne znaczenie dla wzrostu nastrojów politycznych (skierowanych w rezultacie przeciwko absolutyzmowi) będzie miał dla społeczeństwa stolicy fakt powstania po raz pierwszy w dziejach duńskiego absolutyzmu organizacji, jak na owe czasy, niemal masowej. Jej rozwój liczbowy był powolny, ale systematyczny, od

⁹ KB, SA. Senioratet, I. Forhandlingsprotokoller 1820—1836 (Seniorat, 1. protokoły posiedzeń 1820—1836) oraz Haandskrevne love 1820 (statut z 1820 r.).

¹⁰ KB, SA. Senioratet, II. Korrespondance, C. Indgaaede og delvis udgaaede.

110 osób w 1820 r. do 343 w marcu 1830, a więc na długo przed najświetniejszym okresem istnienia związku, tzn. w połowie lat czterdziestych, gdy jego skład wzrósł do 700 osób¹¹. Pewną trudność nastęrcza określenie, jaki procent ogółu studentów należał do związku, bowiem księgi immatrykulacyjne rejestrują jedynie przyjętych na I rok studiów. W przybliżeniu ustalić można, powołując się na analogiczne i bardziej szczegółowe rejestry Uniwersytetu w Lund, że na Uniwersytecie Kopenhaskim studiowało każdego roku od 500 do 700 studentów¹². Udział w związku deklarowało więc od 20⁰/₀ do niemal 100⁰/₀. Dla pełniejszego obrazu należy dodać, że w r. 1820 stolica liczyła niewiele ponad 100 tys. mieszkańców¹³. W tej społeczności związek studencki był wyróżniającą się awangardą polityczną i kulturalną.

Odrębność studentów podkreślał, dostosowany do miejscowych obyczajów i nowej mody, „strój bursza”, stanowiący dyskretną aluzję do politycznych sympatii, w czym studenci kopenhascy nie byli wyjątkiem. Strój jako manifestacja polityczna jest zjawiskiem szerszym; obserwujemy je także w Niemczech wśród tzw. „Czarnych z Giessen”, czy wśród młodzieży akademickiej w Królestwie Polskim¹⁴.

Ten sposób demonstrowania sympatii politycznych uzupełniały kółka samokształceniowe. Ich zainteresowania na oko sprowadzały się do literatury, filozofii i historii, badań przyrodniczych, mitologii i relacji z podróży, ale w istocie dotyczyły kwestii politycznych, i to o wydźwięku niemal rewolucyjnym. Znakomitym pretekstem było np. dzielenie się wrażeniami z podróży, zwłaszcza jeżeli odbywano je do targanej powstaniem Grecji, nie ukrywając sympatii, wręcz entuzjazmu dla walki wyzwolenczej Greków¹⁵. Kółko czytelnicze, poprzez zestaw prenumerowanej prasy zdradzało swe zainteresowania: czytowano, poza tytułami duńskimi i niemieckimi, także prasę norweską uchodzącą powszechnie za rewolucyjną (monarcha rychło pozbawił ją debitu)¹⁶. O ile nikłym zainteresowaniem cieszyły się spotkania, na których np. dyskutowano nad pracami dyplomowymi kolegów, to prawdziwą furorę robiły studenckie przedstawienia teatralne, w tej bowiem formie korzystając z intymności i kameralności teatrzyków amatorskich, bez obawy przed cenzurą podejmowano najśmielsze problemy polityczne. Duńska komedia studencka to znakomita satyra polityczna, atakująca nawet tak nietykalne kwestie, jak reforma krępujących wolność absolutnych struktur państwowych¹⁷.

¹¹ KB, SA. Medlemmer, 1. Medlemsfortegnelser, protokoller 1820—1898 (spisy członków 1820—1899).

¹² Rigsarkivet, København [Archiwum Państwowe w Kopenhadze; cyt. dalej: RA], Københavns Universitets Arkiv [Archiwum Uniwersytetu Kopenhaskiego; cyt. dalej: KU], Protokoller over Studenterne, 12,16.04. Studentermatrikel 1829—1901 (księgi immatrykulacyjne) oraz K. Gierow, *Lunds Universitets historia* t. III, 1790—1867, Lund 1971, s. 422.

¹³ P. Engelstoft, F. W. Wendt, *Haandbog i Danmarks politiske historie*, København 1934/1964, s. 25.

¹⁴ KB, SA. Fester, 1. Almindelige fester. Korrespondance, plakater, programmer mm. 1824—1868 (korespondencja, plakaty i programy związane z uroczystościami studenckimi).

¹⁵ O. Lehmann, *Efterladte Skrifter* t. I, København 1872—1874: *Erindringer*, s. 46. Trudno w tym miejscu zgodzić się z historiografią duńską, która tradycyjnie tłumaczy to zjawisko wyłącznie klasycyzującym hellenofilizmem.

¹⁶ O. Borchsenius, *Fra Fyrreterne* t. I, København 1878—1880, s. 180—182.

¹⁷ KB, SA. Studenterkomedier og -revyer, 4. Studenterkomedier 1822—1970, 1842—1867 (komedie i przedstawienia studenckie) oraz O. Borchsenius, op. cit., s. 176.

Jako jedyna formalnie zorganizowana grupa społeczna w Danii, Związek Studentów w Kopenhadze, choć bynajmniej nie jednolity w poglądach, powoli zaczął przyjmować na siebie rolę opozycji politycznej. Były to jeszcze działania bardzo skromne i zakamuflowane; do ujawnienia ich konieczny był jakiś gwałtowny impuls. Istniejący wciąż w łonie Związku silny nurt apolityczny (a raczej lojalny wobec władzy), ścierając się z tendencjami o wydźwięku liberalizującym, znalazł wyraz w specyficznych formach działalności. Należały do nich organizowane z różnych okazji spotkania i bale, podczas których recytowano poezje własne i ukochanego mistrza duńskiego romantyzmu, Adama Oehlschlägera, śpiewano studenckie piosenki o treści raczej rozrywkowej i raczono się ponczem. Pretekstem do tych integrujących środowisko imprez, w których nierzadko uczestniczyli członkowie honorowi, pisarze, historycy, uczeni, bywały: rocznica założenia organizacji, jubileusze historyczne, wizyty znamienitych gości uniwersytetu, ważna rocznica uchwalenia w Norwegii liberalnej konstytucji, a nade wszystko urodziny króla¹⁸. Za wszelką cenę starano się dowieść lojalności studentów w obawie przed podzieleniem losu niemieckich burszów.

Obsesyjny niemal lęk Senioratu przed ewentualnym rozwiązaniem związku nasilał się w miarę narastania wśród członków nastrojów radykalnych. Do bezpośredniego starcia doszło po raz pierwszy w 1829 r., po odczytaniu przez studenta Fryderyka Karola Bjerringa własnego „wodewilu politycznego”. Niestety, tekst ten nie zachował się, pamiętnikarze wspominają o jego ostro atakującej absolutyzm treści¹⁹. Proponowano skreślenie autora z listy członków związku, skończyło się jednak na upomnieniu i nałożeniu przez Seniorat (*sic!*) obowiązkowej cenzury wszystkich tekstów Bjerringa²⁰. Dodać należy na usprawiedliwienie, że ta autocenzura była koniecznością. Wszelkie imprezy studenckie, zarówno „niewinnie” samokształceniowe, jak i te o bardziej towarzyskim charakterze, były dokładnie obserwowane przez policję kopenhaską, poprzez znakomicie zorganizowaną siatkę informatorów (należał do nich m.in. profesor Fryderyk Christian Petersen, wieloletni dyrektor domu akademickiego „Regentsen”, gdzie skupiały się główne siły polityczne studenckiej organizacji)²¹.

Były to już ostatnie próby powstrzymania przez Seniorat nieuchronnych zmian, które przyspieszyła w Danii rewolucja lipcowa. Długo tłumione nastroje polityczne ujawniły się z chwilą nadejścia wieści o wydarzeniach w Paryżu z niespotykaną siłą. Powszechnie sądzono, że jest to próba wskrzeszenia wolnościowych ideałów Wielkiej Rewolucji; entuzjazm był tak ogromny, że władze poczuły się zmuszone do ustępstw, przede wszystkim do rozluźnienia cenzury i umożliwienia swobodnej wymiany myśli. Duńska prasa rozpoczęła przekazywanie informacji o sytuacji we Francji, potem w Belgii i wreszcie w Polsce. Udział studentów w tych wydarze-

¹⁸ KB, SA. Generalforsamlinger, 2. Korrespondance, forslag, mødereferater mm. 1820—1833 (korespondencja i referaty na Zgromadzeniu Ogólnym).

¹⁹ [P. W. Jacobsen], *Af Peter Wilhelm Jacobsens Dagbøger*, [w:] „Personallistorisk Tidsskrift” rk. 4, bd. 2, s. 77 n., København 1899.

²⁰ KB, SA. Senioratet, 1. Forhandlingsprotokoller 1820—1836 (protokoły posiedzeń Senioratu).

²¹ RA, Private Personarkiver [prywatne zespoły archiwalne; cyt. dalej: PA], Politidirektør Christian Jacob Cosmus Braestrup, No 5232 Pk. no. 3, C. Papirer vedrørende Cosmus Braestrups embede (zespół archiwalny dyrektora Policji Kopenhaskiej, raporty prof. F. C. Petersena oraz ulotki ze zbiorów policji).

niach to publiczne dyskusje, odczyty, polemiki prasowe, w których dawano wyraz politycznym sympatiom i poparciu dla francuskich rewolucjonistów i polskich powstańców.

Nie ulega wątpliwości, że także dzięki dotychczasowej działalności studentów, a następnie ich jawnej już demonstracji politycznej, w początkach lat trzydziestych wykształca się w Danii liberalna opozycja, skupiająca się przede wszystkim wokół radykalnie usposobionego dziennika „Københavnsposten” („Poczta Kopenhaska”), ukazującego się od 1828 r. Jej przedstawiciele to zresztą niedawni studenci wspomagani przez swych preceptorów o zbieżnych poglądach. Z tych środowisk zaczęły dochodzić głosy domagające się reformy absolutnego ustroju, uchwalenia konstytucji i liberalizacji życia polityczno-społecznego. Duńscy liberałowie początku lat trzydziestych nie mieli sprecyzowanego programu. Domagali się wprowadzenia ciała przedstawicielskiego, ale ich postulaty wahały się od umiarkowanych, gdy wskazywali na wzór pruski (doradczce landtagi o mocno ograniczonych kompetencjach), poprzez nieco bardziej rozszerzającą uprawnienia obywatelskie ustawę saską z 1831 r., do liberalnej konstytucji norweskiej, jednej z najradykalniejszych w Europie. Żądania reform, wobec rozwiązania większości kwestii społecznych i gospodarczych przez duńskich monarchów jeszcze w XVIII wieku, sprowadzały się do problemu zniesienia cenzury, wprowadzenia wolności i swobody stowarzyszeń. Różnie rozumiano udział społeczeństwa w życiu politycznym; niektórzy liberałowie uzależniali przywileje polityczne od wykształcenia, inni domagali się cenzusu majątkowego, najbardziej radykalni żądali praw powszechnych.

W celu uspokojenia opinii publicznej, rozbrojenia opozycji i w rezultacie umocnienia absolutyzmu, Fryderyk VI wprowadza w 1834 r. prowincjonalne zgromadzenia stanowe, czyli na wpół konstytucyjne twory o kompetencjach wyłącznie doradczych, a i to mocno ograniczonych do problematyki lokalnej. Ich liberalny charakter zawierał się w prawie wyborczym, które określał jedynie stosowny dla każdej grupy społecznej cenzus majątkowy. Zapewniało to w miarę reprezentatywne oblicze zgromadzeń i spowodowało, że rezultat tego monarszego liberalizmu był odwrotny od zamierzonego. Działalność zgromadzeń stanowych umożliwiła bowiem swobodny rozwój legalnych struktur opozycyjnych²².

Byli i aktualni studenci Uniwersytetu Kopenhaskiego czynnie uczestniczyli w tej „duńskiej rewolucji” lat 1830—1834. Wzięli udział w kampanii wyborczej do zgromadzeń prowincjonalnych, aczkolwiek udział ten zdeterminowany był zarówno prawem wyborczym, jak i ustawą o cenzurze²³. Lata 1832—1834 (wybory były wielostopniowe) to okres niebywałego, mimo tych ograniczeń, rozkwitu prasy, odczytów i dyskusji. Fakt, że czynne i bierne prawo wyborcze określał wyłącznie zróżnicowany cenzus majątkowy, nakładał na młodych liberałów obowiązek propagandy politycznej wśród niewykształconych, a zamożnych rzemieślników duńskich. Udział studentów zaznacza się we wszystkich ważniejszych inicjatywach liberalnej opozycji, jak utworzenie mieszczańskiego „Towarzystwa 28 Ma-

²² P. Engelstoff, F. W. Wendt, op. cit., s. 27 oraz A. D. Jørgensen, *Danmarks Riges Historie* t. VI, København 1869—1907, s. 167—169.

²³ Nic. Fogmann do P. Hjorta, 29 lipca 1833 r., [w:] *Udvalg af Breve fra Maend og Qvinder skrevne en lang Raekke Aar til P. Hjort* t. II, København 1867—1869, s. 133.

ja" (data ogłoszenia dekretu o zgromadzeniach), założenie drugiego liberalnego dziennika „Faedrelandet” („Ojczyzna”), będącego forum także dla studentów, czy wreszcie powołanie w 1835 r. „Towarzystwa dla obrony praw wolności druku”.

Zachęceni rozluźnioną atmosferą studenci, zwłaszcza ci o radykalnych poglądach, wysunęli projekt reformy samego związku i zmian statutowych w kierunku wyraźniejszego jego upolitycznienia i bardziej demokratycznych zasad członkowskich²⁴. Jeszcze na fali rewolucyjnego entuzjazmu wprowadzono w latach 1832—1833 szereg drobnych poprawek, które jednak nie zmieniły ogólnego oblicza Związku, określanego nadal przez ugodowy i konserwatywny Seniorat.

Polityczna działalność studentów, tak rozwinięta na początku lat trzydziestych, została przyhamowana przez władze w momencie zakończenia wyborów w 1834 r. Absolutyzm duński zakończył na tym oddawanie pola i uznając wprowadzenie „Stanów”, jak je potocznie nazwano, za uszczuplenie swych praw, demonstracyjnie okazywał swą siłę. W 1837 r. ponownie zaostrozono cenzurę i zastosowano surowe represje, m.in. wobec separatystów holsztyńskich.

Do związku tymczasem zaczęli napływać młodzi ludzie, których poglądy ukształtowały się już w latach trzydziestych. Pod ich wpływem doszło do utworzenia w kwietniu 1839 r. przez wychowanków Regentsen (który ponownie wystąpił jako „siedlisko radykalizmu”), secesyjnego związku „Akademickiego Towarzystwa Czytelniczego — Academicum”. Demokratyczny statut i parlamentarne formy wskazywały na liberalne sympatie członków nowej organizacji, a osoba przywódcy, Carla Plouga, uwielbianego autora ostrych satyrycznych komedii studenckich, w ciągu kilku dni przyciągnęła do nowego związku blisko 150 członków²⁵. W tym momencie wypada się rozstać ze „starym” Związkiem Studenckim, bowiem właśnie „Academicum” będzie tą organizacją, która w pełni rozwinie działalność polityczną i opozycyjną. Stary zaś związek z 1820 r. stopniowo upodobał się do klubu towarzyskiego. Mimo to zachowano pewne więzi organizacyjne i nie egzekwowano żadnych sztywnych podziałów. W praktyce często przybierało to postać inicjatywy „Academicum”, realizowanej przez struktury organizacyjne starego związku.

Pod koniec lat trzydziestych w obrębie tak zdawało by się skonsolidowanej grupy, jaką było „Academicum”, wykształciły się podziały polityczne. Wydaje się, że po długim okresie tłumienia przez kierownictwo Związku Studentów jakichkolwiek tendencji politycznych, „Academicum” było atrakcyjne w początkowym okresie jako organizacja w ogóle polityczna. Dopiero w toku jej działalności, a przede wszystkim pod wpływem wydarzenia, jakim była w grudniu 1839 r. śmierć Fryderyka VI, nastąpiła wśród studentów polaryzacja poglądów na radykalne, umiarkowane i konserwatywne. Dotyczy to również grup przywódczych.

Objęcie władzy przez Christiana VIII oznaczało dla społeczeństwa duńskiego nadzieję na reformę ustroju. Wiązało się to z przeszłością nowego monarchy, który jako następcą tronu i namiestnik Norwegii (przed rozwiązaniem unii) przyczynił się w 1814 r. do powstania norweskiej konstytu-

²⁴ O. Lehmann, op. cit., s. 43 n.

²⁵ V. Rode, *Bidrag til den danske Studenterforeningens Historie*, „Nordisk Universitets-Tidsskrift”, 1854; O. Lehmann, op. cit., s. 45; O. Borchsenius, op. cit., s. 185.

tucji. Powszechnie spodziewano się, że Christian VIII powtórzy ten gest²⁶. Do nowego króla zaczęły napływać liczne adresy i petycje, domagające się likwidacji skostniałych struktur państwowych, liberalizacji życia politycznego i zmian konstytucyjnych. Uważając się za istotną siłę w społeczeństwie, swoje zdanie wypowiedzieli również studenci, przysyłając monarche własne petycje i dezyderaty reform ustrojowych. Ich stosunek do reform konstytucyjnych to właśnie główna przyczyna różnicowania się w kręgu „Academicum” stanowisk. Nie wystarczyło już stwierdzenie konieczności zreformowania anachronicznego państwa absolutnego. Niezbędne było określenie dróg i metod osiągnięcia tego celu. Jak dotąd wydawało się, że skuteczna jest metoda presji opinii publicznej.

Autorzy pierwszej petycji studenckiej rekrutowali się spośród radykalnej grupy „Academicum”; ich adres do monarchy (podpisany przez 250 studentów) wyróżniał się stanowczością żądania nowoczesnej liberalnej konstytucji i wprowadzenia systemu parlamentarnego. Skład delegacji, wyznaczonej do wręczenia tekstu monarche, to kierownictwo „Academicum”, późniejsi przywódcy stronnictwa liberalnego: Orla Lehmann, Carl Ploug, David G. Monrad, Hother Hage²⁷.

Awangarda polityczna z „Academicum” stała wobec niemal dwa razy większej gromady studentów z drugiego bieguna (konkurencyjną petycję podpisało 426 osób), której apel opierał się na oświeceniowej niemal ufności w mądrość władcy i pełnej wobec niego lojalności²⁸. Grupa ta skupiała również tych, którzy w duchu konserwatyzmu nie wykluczali koniecznych dla państwa reform, uważali jednak, że winny być przeprowadzane stopniowo i w zgodzie z historycznie ukształtowanymi strukturami, niejako naturalnie wypływając z powolnego rozwoju społeczeństwa. Wykluczając poczynania gwałtowne, dużą rolę przypisywali działaniom odgórnym — władca jedynie mógł ocenić przygotowanie społeczeństwa do podejmowania decyzji politycznych. Istniał wreszcie czynnik psychologiczny, który powstrzymywał od wszelkich działań politycznych w okresie żałoby po zmarłym niedawno królu²⁹.

Powyższe różnice polityczne nie miały dla monarchy znaczenia; wszystkie postulaty studentów i innych grup obywatelskich zostały uprzejmię, lecz stanowczo odrzucone. Klęska żądań konstytucyjnych w grudniu 1839 r. okazała nieskuteczność dotychczasowych działań.

Na marginesie niejako tych dwóch opozycyjnych ugrupowań w „Academicum”, istniało jeszcze trzecie, skupiające studentów niezdecydowanych i obojętnych. Grupa była nieliczna (71 osób) i rychło zasiła „stronnictwa” silniejsze³⁰. Istnienie tego marginesu ludzi niezdecydowanych wpłynęło na pomysł powołania do życia na podstawie „Academicum” (które nadal formalnie było jedynie czytelnym towarzystwem miesz-

²⁶ W historiografii skandynawskiej wydarzenie to nazywane jest „norweskim epizodem” Christiana Fryderyka, duńskiego następcy tronu. Korzystając z okoliczności, jakie stworzyły wojny napoleońskie w Skandynawii, doprowadził do obrania go przez norweską Konstytuante królem Norwegii. Wobec sprzeciwu mocarstw był nim zaledwie kilka miesięcy, ale za to podczas jego „panowania” uchwalono norweską konstytucję i stąd opinia „liberała”, jaką się cieszył.

²⁷ H. C. A. Lund, op. cit. t. II, s. 1—6.

²⁸ Tamże, s. 8 n.

²⁹ J. N. Madvig, *Et par Erindringer fra Christian 8's tid*, „Historisk Tidsskrift” rk. 5. 1885, bd. 5, s. 96—116.

³⁰ H. C. A. Lund, op. cit. t. II, s. 9.

kańców „Regentsen”) szerszej organizacji studenckiej o profilu jednoznacznie politycznym i niezależnej od starego Związku Studentów. Utworzono w ten sposób w lutym 1840 r. nową organizację o nazwie „Studentersamfund” (Stowarzyszenie Studenckie), do której bez ograniczeń i na równych prawach, bez krępującego nowicjatu, mógł należeć każdy student (poza tzw. wiecznymi studentami, dla których wyznaczono granicę 12 lat studiów), nauczyciele akademicki oraz absolwenci (o ile nie przyjęli państwowej posady)³¹. Ten ostatni paragraf umożliwiał czynną działalność w związku również po zakończeniu studiów, co miało szczególne znaczenie dla utrzymania związków organizacji studenckiej z opozycją liberalną.

Wszystkie te cechy nowej organizacji studenckiej, a także ciężąca na niej opinia „klubu jakobińskiego” (wszak jej założyciele to autorzy petycji „konstytucyjnej”), przyczyniły się do jej krótkiego żywota. Po licznych bojach staczanych o niezależność (władze uzależniły rejestrację nowego związku od zobowiązania się kierownictwa do składania ścisłych relacji z wszystkich spotkań), organizacja została po czterech miesiącach rozwiązana³². Studenci mogli sobie zdać sprawę, że absolutyzm duński ma się dobrze, a nowy monarcha nie zamierza uszczuplać swych praw, chronionych metodami policyjnymi i zaostrzoną cenzurą. Młodzi liberałowie z kręgu „Academicum” poczuli rozglądać się za bardziej, jak sądzono, skutecznym programem reformy państwa i odnaleźli go w koncepcji skandynawizmu, czyli w idei zjednoczenia Skandynawii.

Kształt i rozmiary zjawiska, jakim był studencki skandynawizm, pozostają w ścisłym związku z sytuacją społeczną i polityczną Skandynawii w pierwszej połowie XIX wieku, a także z wewnętrzną ewolucją organizacji studenckich. *Ex definitione* zakładał współpracę z podobnymi organizacjami studenckimi w całej Skandynawii; rzeczywiście skandynawizm z dużą łatwością rozprzestrzenił się z Kopenhagi na całą Europę Północną. W Szwecji związany był z ruchem liberalnym o antyrosyjskim obliczu, w Norwegii skandynawizm studencki był częścią i zarazem produktem sporu o kształt narodowej kultury norweskiej³³. W Danii, ruch ten stanowić będzie istotny fragment kształtowania się opozycji politycznej wobec absolutyzmu i program ochrony duńskiej narodowości przed niemiecką ekspansją. Na całości wycisnął piętno romantyzm skandynawski ze swymi idealistycznymi koncepcjami wspólnoty nordyckiej. Wyodrębnić można wśród nich dwa podstawowe nurty: skandynawizm jako program zacieśniania opierających się na pokrewieństwie etnicznym związków kulturowych oraz wypływający z niego skandynawizm polityczny, zmierzający do utworzenia federacji trzech konstytucyjnych państw skandynawskich. Skandynawizm studencki jawi się w tym kontekście jako nowa jakość tegoż ruchu unionistycznego, łączył bowiem wszystkie jego aspekty i zarazem funkcjonował w specyficzny sposób jako program politycznej opozycji.

Ideologia ta ubrana w szaty romantycznej filozofii i mitologii nor-

³¹ RA. Danske Kancelli, I. Sjaellands Justits- og Politidepartment 1800—1848, 69, *Journaler 1840—1847* (Kancelaria Duńska, departament prawno-policyjny na obszar Zelandii; diariusze z lat 1840—1847).

³² Tamże.

³³ Por. A. Holmberg, *Skandinavismen i Sverige vid 18. hundretallets mitte (1843—1863)*, Göteborg 1946; J. Sannes, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, Oslo 1959; G. Szelągowska, *Naród i narodowość w romantycznych koncepcjach norweskiej szkoły historycznej*, „Przegląd Zachodni” 1984, nr 1.

dyckiej, w rzeczywistości była precyzyjnym programem politycznym duńskiej opozycji liberalnej. W skandynawizmie duńskich studentów, zmieniającym się wraz z polityczną sytuacją, wyróżnić można dwie fazy. Pierwszą można nazwać „liberalną”: koncepcje skandynawizmu łączono wówczas z programem walki o konstytucję i swobody obywatelskie. Umownie obejmuje ona okres od śmierci Fryderyka VI (1839) do proklamowania liberalnego programu „Dania do Ejdery” (1842). Fazę drugą określić można jako „narodowoliberalną” (tak w duńskiej historiografii), albo wręcz „narodową”, związana jest bowiem ściśle z przebiegiem ruchu separatystycznego w Szlezwiku-Holsztynie, walką o utrzymanie księstw w obrębie monarchii duńskiej i obroną przed niemiecką ekspansją. Ten etap skandynawizmu studenckiego, ograniczony latami 1842 i 1848, wyraźnie wskazuje na powiązanie programu federacjonistów z aktualną sytuacją w Danii.

Twórcze przekształcenie idei romantycznego skandynawizmu w program polityczny zawdzięczają studenci kopenhascy działalności Fryderyka Barfoda. Urodzony w 1811 r. immatrykułował się na Uniwersytecie Kopenhaskim w 1828 r. W latach 1832—1836 studiował filozofię i prawo, lecz zaabsorbowany działalnością zdecydowanie wykraczającą poza program studiów, nigdy nie zdołał złożyć obowiązkowych egzaminów⁸⁴. Uczeń Mikołaja Fryderyka Seweryna Grundtviga, filozofa, teologa i poety, oraz przyjaciel Bernharda Seweryna Ingemanna, poety i dramaturga, czołowych ideologów odrodzenia nordyckiej wspólnoty, dzielił ze swymi mistrzami zainteresowanie dla romantycznego skandynawizmu. Główną ideą Barfoda było przekonanie, że „nienaturalnie rozłączona Północ — — powinna się pojednać, o ile nie zjednoczyć”. Dodawał przy tym, w ślad za wieszczami, że zjednoczenie to powinno nastąpić poprzez odnowę „religijną i sztukę poetycko-literacką”⁸⁵. Środkiem do celu miały być w przekonaniu Barfoda wspólne, skandynawskie inicjatywy wydawnicze, tzw. „almanachy skandynawskie”⁸⁶.

Barfod należał już jednak do innego pokolenia i rychło zorientował się, że literackie w zamierzeniu wydawnictwa mogą służyć także innym celom przede wszystkim jako środek rozprzestrzeniania i wymiany myśli politycznej „w całej ogromnej, tylko politycznie podzielonej Skandynawii”⁸⁷. Mówiąc o podziałach politycznych nie miał zapewne Barfod na myśli jedynie granic państwowych, lecz istniejące w Skandynawii różnice ustrojowe. Swobodny przepływ ze Szwecji i Norwegii do Danii myśli konstytucyjne, miałyby znaczenie propagandowe i polityczne, byłyby impulsem dla aktywizacji rodzimej, duńskiej opozycji politycznej. Wspominając zaś o głównym „problemie Skandynawii” niedwuznacznie sugerował dyskusję nad sposobem jej uniezależnienia od Rosji.

Duńscy liberałowie zdawali sobie, oczywiście, sprawę z politycznych związków Danii z Rosją, a rosyjski patronat rozumieli jako podstawową przeszkodę na drodze do reform konstytucyjnych. Skandynawizm wskazał im nową drogę do wyzwolenia się spod tej kłopotliwej kurateli. Koncepcję

⁸⁴ *Dansk Biografisk Lexicon* t. II, København 1933—1944.

⁸⁵ Fr. Barfod do B. S. Ingemanna, 11 lipca 1936 r., [w:] *Breve fra og til B. S. Ingemann*, udg. V. Heise, København 1879, s. 326—330.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ RA, PA. Poul Frederik Barfod. No. 5085. subskriptionsindbydelse (zaproszenie do subskrypcji — ulotka — z 14 listopada 1836).

taka — zjednoczenie Północy dla wzmocnienia wobec wroga Północy — pojawiła się w programie Orli Lehmana, studenta prawa Uniwersytetu Kopenhaskiego w latach 1828—1833, głównie pod wrażeniem niemieckiej myśli zjednoczeniowej³⁸. Utworzenie pod pruską egidą w 1834 r. Związku Celnego skłoniło Lehmana do sformułowania analogicznego programu dla Skandynawii³⁹. Nie w unii celnej jednak, jak się zdaje, upatrywał drogę do zjednoczenia Skandynawii, skoro rychło od niej odstąpił. Dla duńskiej inteligencjo-urzędniczej opozycji liberalnej rolę pierwszoplanową odgrywały czynniki ściśle polityczne: postulaty zwiększenia autorytetu Danii na płaszczyźnie międzynarodowej i przeprowadzenia wewnętrznych reform ustrojowych. Wobec perspektywy wymarcia duńskiej dynastii panującej, wysunięto program utworzenia federacji państw nordyckich pod berłem szwedzkiego Bernadotte'ów. Sprecyzowano wówczas po raz pierwszy warunki utworzenia takiej unii; miała nim być nie mglista świadomość nordycka i bliżej nieokreślona jedność duchowa, lecz wspólna dla wszystkich trzech stron konstytucja, ściśle wzorowana na norweskiej⁴⁰.

Dzięki tym publikacjom (ogłoszonym ze względów cenzuralnych w prasie niemieckiej) okazało się, że wspomnianie o unii skandynawskiej w kategoriach politycznych jest stokroć bardziej niebezpieczne niż najdalej idące postulaty liberałów. Odezwała się bowiem Rosja, która dopatrywała się w koncepcjach unionistycznych realnej groźby załamania ustalonego porządku w Europie i poprzez swego ministra Nesselrodego rozwinęła energiczną akcję dyplomatyczną⁴¹. Fryderyk VI tymczasem zbagatelizował ruch skandynawistyczny, uznając go za romantyczny prąd filozoficzno-literacki i nie dostrzegając w nim istotnych treści antyabsolutystycznych⁴².

Jako opozycyjny ruch polityczny skandynawizm objawił się w Danii dopiero wskutek zmiany na tronie duńskim w grudniu 1839 r. Problem konstytucji stał się czynnikiem łączącym radykalne skrzydło „Academicum” z sympatykami koncepcji unii nordyckiej na czele z Fryderykiem Barfodem. Z tego to właśnie związku powstała oryginalna koncepcja studenckiego skandynawizmu, wyłożona przez Barfoda m.in. w czerwcu 1840 r. w dzienniku „Faedrelandet”. Opowiadał się on za liberalną konstytucją i fundamentalnymi zmianami ustrojowymi na różnych płaszczyznach życia społecznego — systemu sprawiedliwości, kościoła, szkolnictwa⁴³. Sądząc, że niechęć Christiana VIII do wszelkich reform wynika z jego uległości wobec Petersburga, drogę do realizacji swego programu dojrzał Barfod w utworzeniu federacji nordyckiej. Według tak sformułowanej koncepcji, polityczne zjednoczenie państw nordyckich miało stanowić gwarancję zachowania przez Danię niezawisłości i ochrony przyszłych zdobyczy liberalnych przed rosyjską interwencją⁴⁴.

³⁸ O. Lehmann, op. cit., s. 25, 40, 41—79, 80—113.

³⁹ „Københavnsposten” z 23 kwietnia 1839 i 18 września 1839.

⁴⁰ „Leipziger Allgemeine Zeitung” z 20 grudnia 1838; por. także H. Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme og politiske realiteter 1830—1850*, Aarhus 1981, s. 48 n.; J. Clausen, *Skandinavismen historisk fremstillet*, København 1900, s. 35.

⁴¹ H. Becker-Christensen, op. cit., s. 52.

⁴² Tamże, s. 54 n.

⁴³ „Faedrelandet” z 3, 4 i 5 czerwca 1840.

⁴⁴ Fr. Barfod, *En drøm*, [w:] *Brage og Idun* t. IV, København 1841, z. 1, s. 286 n.

Dalsza ewolucja studenckiego skandynawizmu politycznego wskazuje, że zмирzano do jeszcze większego związania idei unii nordyckiej z konkretnymi potrzebami politycznymi Danii. Unia państw skandynawskich miała stanowić nie tylko związek obronny, gwarantujący utrzymanie postulowanych swobód liberalno-konstytucyjnych przed rosyjskim absolutyzmem, ale bezpośrednio środek uzyskania tych wolności. Reformy konstytucyjne nie są tu już warunkiem utworzenia jednolitej ustrojowo federacji, ale odwrotnie, zacieśnianie więzi z pozostałymi skandynawskimi monarchiami konstytucyjnymi, uznano wręcz za jedyną szansę wprowadzenia w Danii liberalnej konstytucji⁴⁵. Nie zapomniano o przyznaniu odpowiedniej roli studentom: proces zjednoczenia miałby się odbywać w sposób naturalny; rządzące dynastie podejmą ideę zjednoczenia pod wpływem spontanicznych kontaktów „ludów Północy”⁴⁶.

Program usiłowano wcielić w życie, kontakty „ludów” rozpoczynając od studentów wszystkich krajów skandynawskich. W latach 1842, 1843 i 1845 odbywały się w Kopenhadze, Lund i Uppsali zjazdy studentów duńskich i szwedzkich, a od 1845 także norweskich. Właśnie pod wrażeniem tych spektakularnych akcji studenckich i ogłaszanych przy tej okazji manifestów duński liberalizm przejął od studentów ideę powiązania postulatów konstytucyjnych z ideą unii nordyckiej. Rozmiary zjazdu 1842 r. i towarzyszący mu entuzjazm polityczny studentów, a także siła jego oddziaływania nie tylko w środowisku studenckim, były tak ogromne, że liberałowie uznali skandynawizm polityczny w kształcie zaproponowanym przez studentów za znakomity środek propagowania i urzeczywistnienia własnego programu. Rezultatem było przechwycenie w 1842 r. przez liberałów steru w studenckim ruchu skandynawistycznym⁴⁷. Studencki unio-nizm został w ten sposób utożsamiony z duńską opozycją liberalną. Duńska organizacja studencka nie podzieliła jednak losu niemieckich burszów, a do głównych przyczyn należy ewolucja samego programu skandynawistów i liberałów pod wpływem zaostrzających się duńsko-niemieckich antagonizmów narodowościowych w Szlezwiku-Holsztynie.

Wyrosły na fali niemieckiego ruchu zjednoczeniowego separatyzm szlezwicko-holsztyński, zmierzający do oderwania obu księstw od monarchii duńskiej, wywołał reakcję w postaci silnie rozwijającego się duńskiego ruchu narodowego. Dotyczy to przede wszystkim Szlezwiku: północne i środkowe jego regiony zdominowane były przez ludność duńską.

Nowe treści narodowe pojawiły się w programach skandynawistyczno-liberalnych Kopenhagi, przede wszystkim w środowisku studenckim⁴⁸. Fryderyk Barfod pierwszy podniósł w kontekście skandynawizmu kwestię obrony narodowości duńskiej przed naporem niemieckim, mówiąc podczas zjazdu studentów duńskich i szwedzkich w maju 1842 r. w Kopenhadze

⁴⁵ O. Borchsenius, op. cit. t. I, s. 198—219; C. Ploug, *Digte* t. I, København 1901, s. 3.

⁴⁶ Por. pieśń Plouga na spotkaniu w Uppsali w 1843 r. [w:] *Naer og Fjern* t. 301, s. 5 oraz „Faedrelandet” z 13 czerwca 1843 (numer skonfiskowany, ze zbiorów politycznych: RA. Danske Kancelli. VIII. Pressecaensur-Sager. 60. (1799—1847) Beslaglagte Aviser samt diverse Afskrifter og Tryksager ang. Pressecaensur og Trykkefrihedlovgivning); KB, SA, Møder og rejser. 1. Nordiske studentermøder (złoty nordyckie).

⁴⁷ „Faedrelandet” z 20 maja 1842 r.; RA, KU. 24.01.01. Regentsprovstens dagbøger 1829—1852 (dzienniki dyrektora Regentens), zapis z 5 czerwca 1842.

⁴⁸ Por. korespondencja Orli Lehmana z Antonem Frederikiem Tscherningiem, [w:] *Danske politiske breve fra 1830'erne og 1840'erne*, udg. P. Bagge, P. Engelstoft, t. II, København 1945—1958, s. 176 n., 198.

o obronie granic „stałą i ołowiem”⁴⁹. Miesiąc później, na dorocznym spotkaniu „Academicum”, 28 maja 1842 Barfod sformułował nowe cele skandynawistycznego porozumienia politycznego. Wznosząc toast za „wolność i jedność Północy”, oznajmił, że „naród wyżej ceni swą niepodległość niż swe zgromadzenia — — Duńczyk myśli tylko o swej niepodległości, za którą będzie cierpieć, walczyć i zwyciężać”⁵⁰. *Novum* tej deklaracji, która później zdeterminuje cały program duńskich liberałów, to postawienie konieczności ochrony narodowości duńskiej ponad postulaty konstytucyjnych reform ustrojowych. Problem był palący; separatyzm szleszwicko-holsztyński w niebezpieczny sposób współgrał z agresywnymi niemieckimi koncepcjami zjednoczeniowymi, według których Dania, jako kraj germański, zostałaby włączona do nowego, pangermańskiego organizmu państwowego⁵¹. Nic dziwnego, że Barfod rozpaczliwie nawoływał wszystkich Skandynawów do udzielenia Danii pomocy w imię interesów całej Skandynawii: „Północ pragnie pozostać niezależna; Szwedzi przecież równie niechętnie patrzą na perspektywę przekształcenia swej ojczyzny w Wielkie Księstwo rosyjskie, co Duńczyk na groźbę sprowadzenia Danii do roli niemieckiego landu, a swego króla — do roli „Strandbarona” Świętego Cesarstwa Rzymskiego”⁵².

W listopadzie 1842 r. duńskiemu posłowi do stanowego zgromadzenia prowincjonalnego w Szleszwiku, Pederowi Hjortowi Lorenzenowi, odebrano głos „ponieważ wypowiadał się po duńsku”⁵³. Na te i podobne wydarzenia studenckie środowisko reagowało w sposób żywiołowy. Dla studentów, szczególnie emocjonalnie wyczulonych na sprawy narodowe, niebezpieczeństwo dla narodowości duńskiej ze strony niemieckiej było oczywiste. Wobec zagrożenia bytu narodowego, kwestia konstytucji i reform ustrojowych musiała zejść na dalszy plan. Znalazło to wyraz w przemianie programowej duńskich liberałów. Jej podstawowe założenie to uznanie za pierwszoplanową kwestię obrony duńskiej narodowości, nie tylko w Szleszwiku, lecz w całej Danii, kosztem programu ustrojowego. Wychodząc z założenia, że niemieckojęzyczny Holsztyn może spełnić rolę konia trojańskiego, duńscy liberałowie proklamowali program rozdzielenia obu księstw, przyłączenia Holsztynu do Związku Niemieckiego, a Szleszwiku do Danii — jednym słowem, rzucone hasło „Dania do Ejderu”⁵⁴.

Nowe ujęcie celów musiało dać asumpt do nowej interpretacji idei federacyjnej, rozumianej tym razem nie jako środek dojścia do ustroju konstytucyjnego, ani kordon przed rosyjskim absolutyzmem, lecz jako obrona przed zaborczymi zakusami Związku Niemieckiego pod pruskim przywództwem. Jak pisała „Faedrelandet” — „przy ewentualnym starciu ze Związkiem Niemieckim, Dania powinna znaleźć siłę i pewność siebie w skandynawskiej unii, która stanie się najlepszą ochroną naszych wysp

⁴⁹ H. F. Poulsen, *Skildring af de svenske og danske studerendes gjensidige Besøg i sommeren 1842*, [w:] *Brage og Idun* t. V, 1842, R. 1, s. 145.

⁵⁰ „Københavnsposten” z 1 czerwca 1842.

⁵¹ Por. np. koncepcje F. Lista, *Das nationale System der politische Oekonomie*, [w:] *Schriften, Reden, Briefe* t. VI (1930), s. 211 nn. a także artykuły w „[Augsburger] Allgemeine Zeitung”, nr 266 i dodatek do nr 61 (wrzesień 1841) oraz w „Deutsche Vierteljahrschrift” 1842, z. 1, s. 227 nn.

⁵² „Københavnsposten” z 1 czerwca 1842.

⁵³ R. Skovmand, *Folkestyrets fødsel 1830—1870*, København 1964, s. 174.

⁵⁴ C. St. A. Bille, *Det National-Liberale Parti*, [w:] *Tilskueren* t. XI, København 1894, s. 746—750.

i umożliwi wykorzystanie wszystkich środków na obronę granic”⁵⁵. Duńczycy uznali, że unia skandynawska pozostała jedynym środkiem na „wydobycie Danii ze stanu niepewności politycznej, w której się znalazła, uchronienia państwa przed rozdarciem i narodu przed upadkiem”⁵⁶.

Powstały z syntezy studenckiego skandynawizmu i narodowego liberalizmu program, został przedstawiony podczas dwóch kolejnych zlotów studenckich uniwersytetów skandynawskich, odbytych w Uppsali w czerwcu 1843 r. oraz w Kopenhadze latem 1845 r.⁵⁷. Dzięki tym imprezom idea skandynawizmu zyskała w Kopenhadze ogromną popularność. Sympatie polityczne zaczęły odgrywać rolę drugorzędną; obok ludzi o zdecydowanie liberalnym nastawieniu, natrafiamy wśród sympatyków skandynawizmu na zaprzysiężonych rojalistów⁵⁸. Całe to spektrum pojednał problem szlezwicki. Narodowa walka o utrzymanie Szlezwiku w granicach monarchii stała się wspólnym mianownikiem dla współdziałania dotąd wrogich ugrupowań, od radykalnych grup studenckich przez umiarkowane liberalne środowisko mieszczańskie po stronnictwa konserwatywne i nacjonalistyczno-chrześcijańskie (np. tzw. grundtvigianiści)⁵⁹. I tak do przywódców studenckiego skandynawizmu dołączają biskup Henryk Mikołaj Clausen, przywiązany do oświeceniowych idei umiarkowany liberał, oraz sam Grundtvig, zapatrzony w angielski parlamentaryzm rojalista (obaj zresztą skłócenzi ze sobą na tle filozoficzno-teologicznym). Wszyscy podpisywali się pod proklamowanym przez skandynawistów programem, w myśl którego jedyną gwarancją zachowania przynależności Szlezwiku do Danii miała stanowić zjednoczona Północ skandynawska.

Narodowe treści skandynawizmu okazały się równie atrakcyjne dla dużej grupy mieszczaństwa i inteligencji kopenhaskiej. Nie utożsamiała się ona z politycznymi manifestami studentów i liberałów, ale poprzez działalność skandynawistyczną pragnęła podkreślić przynależność Danii do nordyckiego kręgu kulturowego, odpowiadając tym na pruskie tezy o germańskiej tożsamości Danii. Był więc to wyraz rozwoju duńskiej świadomości narodowej i jednocześnie impuls dla dalszej jego ewolucji.

Skandynawistyczne koncepcje kolidowały z programem holsztyńsko-szlezwickich separatystów. Rzucone przez liberałów hasło „Dania do Ejdery”, oznaczające rezygnację z czysto niemieckiego Holsztynu oraz

⁵⁵ Duńskie środowisko liberalne nie było zgodne co do priorytetów politycznych. O ile dominujący wśród inteligencji kopenhaskiej krąg wokół „Faedrelandet” postawił problem reform ustrojowych na dalszym planie w stosunku do kwestii obrony Szlezwiku, to politycy zgrupowani wokół drugiego dziennika liberalnego „Københavnsposten”, pozostali na niezmiennych pozycjach radykalnego programu konstytucyjnego.

⁵⁶ „Faedrelandet” z 2 marca 1843.

⁵⁷ Tamże, nr z 3 marca 1843.

⁵⁸ KB, SA. 1. Nordiske studentermøder: Studentermøder 1842—1915, Studenter-
toget til Uppsala 1843, Mødet i København 1845 (złoty nordyckie 1842, 1843, 1845); „Faedrelandet” z 12—16 czerwca 1843 i 20, 24 i 29 czerwca 1843; *Beretning om Studenter-
tertoget til Uppsala i Juni Maaned 1843*, København 1844; C. M. Ekbohrn, *Det
nordiska studentmødet i Köpenhamn or 1845*, Göteborg 1845; *Berattelse om Student-
tagen till Lund og Köpenhamn sommaren 1845*, Uppsala 1846.

⁵⁹ KB, Add. 290 B: Papirer vedr. Det skandinaviske Selskab (archiwalia dot. Towarzystwa Skandynawistycznego).

⁶⁰ Taki charakter miało utworzone w maju 1843 r. „towarzystwo funduszu dla poprawy sprawy duńskiej w Szlezwiku” — *Det slesvigske Hjaelpforening*, H. Becker-Christensen, op. cit., s. 12.

inkorporację w przeważającej części duńskiego Szlezwiku, było pogwałceniem wywodzącej się ze średniowiecza zasady (i gwarancji) niepodzielności obu księstw. Tym bardziej sprzeciw Holsztyńczyków musiała budzić wizja zjednoczonej Północy — Norwegii, Szwecji, Danii i Szlezwiku.

Skandynawizm, a przede wszystkim niespodziewanie szeroki oddźwięk, z jakim w duńskim społeczeństwie spotkały się studenckie zloty, a którego wyrazem było założenie w Kopenhadze jesienią 1843 r. ogólnodostępnego „Towarzystwa Skandynawistycznego”, zaniepokoił także duńskie władze. Minister spraw zagranicznych Henryk Reventlov-Criminil podejrzewał nawet „Towarzystwo Skandynawistyczne”, statutowo wyrzekające się wszelkich treści i działań politycznych (od tego władze uzależniły zgodę na rejestrację), o kontakty z pierwszą duńską organizacją chłopską o nazwie „Towarzystwo Przyjaciół Chłopów”⁶⁰. Jej przywódcy i założyciele (formalnie w 1846 r.) nie ukrywali swych antyabsolutystycznych sympatii. Minister swoje spostrzeżenie opierał na fakcie bezpłatnego użyczenia przez chłopów z podkopenhaskich wsi wozów na użytek uczestników kolejnego zlotu studenckiego latem 1845 r. (warto wziąć pod uwagę skalę wydarzenia: dwa tysiące studentów skandynawskich wzięły udział w zlocie⁶¹). Skandynawizm studencki oceniono więc negatywnie, ale nie z uwagi na jego treść, a rolę w aktywizowaniu społeczeństwa, co traktowano jako przejaw tendencji rewolucyjnych.

Niepokój ten był w pełni uzasadniony z uwagi na rozwijające się ruchy rewolucyjne w Europie Środkowej, a także w Norwegii w postaci tzw. tranistów. Monarcha duński swe przekonanie, że ich ideologia jest w Danii dobrze znana, wyraził w okólniku do akredytowanych w Kopenhadze ambasadorów. Uznając, że „nowe idee europejskie” nie są obce Duńczykom, uspokajał jednak siebie i swych adresatów (zwłaszcza posła rosyjskiego) tym, że „łagodny charakter narodowy duński” nie jest skłonny do tendencji rewolucyjnych (*calme et tendreté de la nation*)⁶².

O „łagodności charakteru” Duńczyków rosyjski *chargé d'affaires* J. Evers nie był przekonany, skoro sedno całego zlotu 1845 r. zamykało się dla niego w dokonanym przez jednego z przywódców studenckich porównaniu festynu w Ujeżdżalni Królewskiej do spotkania w Wersalu w sali do gry w piłkę, a więc do początków rewolucji!⁶³ W interpretacji władz rosyjskich skandynawizm studencki stanowił identyczne zagrożenie dla porządku w Europie Północnej, jak działalność niemieckich i polskich związków studenckich w Europie Środkowej. Znamienne, że sylwetki studenckich polityków opozycyjnych były doskonale znane rosyjskiej dyplomacji; do Petersburga szły nawet szczegółowe opisy treści literackich almanachów skandynawistycznych Barfoda, by nie wspomnieć o artykułach w „*Faedralandet*”⁶⁴. Właśnie pod wpływem interwencji dyplomatów rosyjskich władze duńskie odmówiły latem 1843 r. rejestracji studenckie-

⁶⁰ RA, Departament for udenrigske Anliggender, 45. Ltr. S,5b: Almindelige korespondencer vedrørende den skandinaviske bevaegelse 1845 (Dep. Spraw Zagranicznych, korespondencja na temat ruchu skandynawskiego), list H. Reventlova-Criminila do ambasadora Moltkego, 1 lipca 1845.

⁶¹ „*Faedralandet*” z 24 czerwca 1845.

⁶² RA, Dep. for Udenrigske Anliggender, 46, Ltr. S,4b: Note circulaire z 7 lipca 1845.

⁶³ Cyt. za H. Becker-Christensen, op. cit., s. 165.

⁶⁴ Tamże, s. 111—113.

go, radykalnego „Stowarzyszenia Skandynawistycznego”⁶⁵. Akceptację uzyskało dopiero wspomniane wyżej mieszczańskie i statutowo apolityczne „Towarzystwo Skandynawistyczne”, w którym dyfuzji uległy koncepcje skandynawizmu politycznego⁶⁶. Była to, jak się zdaje, nie tylko metoda asekuracji wobec restrykcji władz, lecz również wyraz ogólnej tendencji rozwojowej skandynawizmu, który w obliczu nowych idei rewolucyjnych powoli przeradzał się w program anachroniczny. Procesowi temu nie ulegały natomiast sfery skandynawizmu kulturowego; znacznie trwalsze okazały się koncepcje zbliżenia „duchowego” współpracy literackiej, naukowej i wzajemnego poznania narodów. Skandynawizm polityczny natomiast, na co zwrócili uwagę dyplomaci duńscy i rosyjscy, aktywizując politycznie duńskie społeczeństwo, mógł odegrać jeszcze rolę katalizatora przemian rewolucyjnych i tym samym zagrozić duńskiemu absolutyzmowi⁶⁷.

Wydarzenia lat następnych zdają się potwierdzać te przypuszczenia. Po gwałtownych uniesieniach romantycznego skandynawizmu, którego temperatura sięgnęła zenitu w trakcie zlotu kopenhaskiego w czerwcu 1845 r., zainteresowanie skandynawizmem politycznym gwałtownie spada. Wobec rozwijających się w Europie rewolucyjnych metod walki politycznej (połowa lat czterdziestych to przecież prolog europejskiej Wiosny Ludów), federacyjna droga do przemian ustrojowych wydała się anachroniczna. Uświadomienie sobie tej prawdy wpłynęło na rezygnację duńskiej opozycji i kopenhaskich studentów z walki o konstytucję „cudzymi rękami” i zaowocowało w marcu 1848 r. duńską „Wiosną Ludów”.

W rezultacie tej, zgodnie z duńskimi tradycjami kultury politycznej, bezkrwawej rewolucji, opozycja przy czynnym udziale studentów wymusiła w marcu 1848 r. na Fryderyku VII zniesienie absolutyzmu i uchwalenie liberalnej konstytucji. Nowy rząd liberalny wcielił w życie koncepcję „Dania do Ejdery”, dokonując inkorporacji Szlezewiku. Odpowiedzią było niemieckie powstanie w Szlezewiku-Holsztynie, włączenie się Prus do konfliktu i trwająca trzy lata duńsko-pruska wojna (1848—1851), zakończona dzięki mediacji mocarstw powrotem do stanu sprzed 1848 r.

Nowe tendencje w duńskim ruchu studenckim znalazły wyraz w wewnętrznych przemianach organizacji studenckich. W styczniu 1844 r. doszło do ponownego zjednoczenia „Academicum” ze starym Związkiem Studenckim, a w styczniu 1848 r. uchwalono nowy, demokratyczny statut „Nowego Związku Studenckiego”⁶⁸. Inny niż w 1830 r. był też stosunek organizacji do wydarzeń europejskich i w samej Kopenhadze. Udział stu-

⁶⁵ RA, Danske Kancelli. I. Sjaellands Justits- og Politidepartment 1800—1848, 6. Kongelige Resolutioner og Danske Kancellis Forestillinger. 2det Department, 1842—1847 (Kancelaria duńska, Dep. prawno-policyjny na obszar Zelandii, 6. rezolucje królewskie i referaty kancelarii, wydział 2): sprawozdanie z 9 lipca 1843; protokół posiedzenia z 8 sierpnia 1843; RA, PA 6392, pk 1: P. Ch. Stemann, listy Christiana VIII do ministra P. Ch. Stemanna z 16, 25 i 26 lipca 1843.

⁶⁶ RA, Kongehusets arkiv, 128: C. Braestrup do Christiana VIII, listy z 6 i 16 września oraz 29 listopada 1843 (archiwalia domu królewskiego).

⁶⁷ RA, Danske Kancelli, VIII. Pressecensur-sager. 60. Beslaglagte aviser samt diverse afskrifter og tryksager ang. pressecensur og trykkefrihedlovgivning (archiwalia dotyczące cenzury prasowej, zbiór skonfiskowanej prasy oraz różne druki i odpisy dotyczące cenzury); O. Lehmann, op. cit. t. III, s. 164—185.

⁶⁸ KB, SA. General Forsamlinger. 1. Forhandlingsprotokoller 1844 2/3 — 1865 25/11 (protokoły zgromadzenia ogólnego); Seniorat. 1. Forhandlingsprotokoller 1844 — 3/1 — 1856 26/8 (protokoły posiedzeń senioratu).

dentów w akcjach opozycji liberalnej był powszechny, organizacja studencka i jej władza wspierała je formalnie. Lokal Związku służył za punkt spotkań grup opozycyjnych, a studencka czytelnia czasopism za podstawowe źródło wieści z Europy. Studencka gwardia utrzymywała porządek w mieście, a studencka organizacja w całości sprawowała funkcje pomocnicze. I w tym chyba widoczna jest zmiana roli, jaką studenci spełniali. Do owego momentu ruch studencki czynnie współuczestniczył w kształtowaniu społecznej świadomości, początkowo narodowej, następnie politycznej i rewolucyjnej, i wreszcie, poprzez idee skandynawizmu, właściwego narodom skandynawskim, poczucia wspólnoty nordyckiej. Działalność studencka stymulowała rozwój polityczny w Danii, dała podstawę do wykształcenia się nowoczesnych stronnictw politycznych, służyła także jako wzór organizacji i szkoła kultury politycznej, a poprzez aktywizację społeczeństwa przyczyniła się do zmian ustrojowych. Wśród czołowych polityków duńskiej Wiosny Ludów znajdujemy wszystkich studenckich przywódców z lat trzydziestych i czterdziestych. Ale też z chwilą obalenia absolutyzmu opiniotwórczą rolę przejęły od organizacji studenckiej nowe stronnictwa polityczne.